

olan ve onu şer'in ve aklın hükmüne aykırı davranmaya sevkeden bir hafiflik olduğunu, fakat sefehin fukaha örfünde malın, akıl ve şer'in hükmüne aykırı olarak itlâf ve tebziri anlamında kullanıldığını belirtmiştir (*İnâye*, VIII, 191).

Sonraki dönem Hanefî literatüründe gafletin tanımı ve gaflet sebebiyle hacir konusu ele alınırken malî telef ve zayi etme unsuruna ağırlık verilmiş, bu sebeple gaflet, kazanç sağlayacak tasarruflar yapamamak ve alışverişten geri durmadığı için de gabne mâruz kalacak ölçüde saf kalpli olup ifsad ölçüsüne varmamak olarak tanımlanmış ve bu durumda olan kişinin İmâmeyn'e göre kadî tarafından hacredileceği söylenmiştir (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 60). Gerek İbrâhîm el-Halebî'nin, "Malını iyi idare etmesi durumunda mugaffel hacredilmez" ifadesi (*Mülteka'l-ebhur*, s. 154), gerekse İbn Âbidîn'in, "Gaflet hacir sebebi değildir. Gaflet sahibi müfsid olmadığı gibi ifsadı da kastetmiyor. Fakat kazanç sağlayıcı tasarruflara yönelememekte, saflığı sebebiyle gabne mâruz kalmaktadır" (*Reddü'l-muhtâr*, VI, 147) şeklindeki cümleleri, Hanefî ekolünde ifsadin hacir için bir ölçü haline getirilmeye çalışıldığı ve gafletin ifsada varması durumunda hacir sebebi olacağını kabul edildiği izlenimini vermektedir.

Çağdaş İslâm hukukçularının birçoğu, gaflet sahibinin bütün yönlerden sefih gibi davrandığı, gafletin de bir tür sefihlik olduğu görüşündedir (M. Ebû Zehre, s. 464; M. Yûsuf Mûsâ, s. 429-430; Karaman, I, 193). Öyle anlaşılıyor ki bu durum, hem konunun özellikle Hanefî literatüründe fesad başlığı altında incelenmesinden hem de sefehe getirilen tanımlardan kaynaklanmaktadır. Çünkü sefehin tanımlarında söz konusu edilen, maslahatını bilememek ve hiffet-i akl gibi unsurlar her ikisinde de ortak. Nitekim Mâlikî fakihlerinden İbn Cüzey sefihî, gerek şehvetine uyarak kendisi için infakta bulunsun gerekse kendi maslahatını bilememek sebebiyle olsun "malını ölçüsüzce harcayan kişi" olarak tarif etmiş (*Şavâni'nü'l-ahkâmî's-şer'iyye*, s. 332), Şeyhîzâde de sefehi "hiffet-i akl yüzünden malî maslahatsız bir şekilde itlâf etmek" şeklinde tanımlamıştır (*Mecma'u'l-ehur*, II, 438).

Usulcülerin kullanımında ise gafil "hitabı anlamayan kişi" mânasında genel bir ifadedir. Usulcüler bu anlamda gafili çocuk, uyuyan, unutan ve sarhoşla örneklendirmiş ve mükellef sayılıp sayıl-

mayacağını tartışmıştır. Usulcülerin çoğunluğu, hitabı anlamadığı gerekçesiyle gafilin şer'an mükellef tutulmasının imkânsız olduğunu ileri sürmüştür. Gazzâlî, unutanın ve gafil kimsenin (ne ile mükellef tutulduğundan habersiz olan kişi) mükellef tutulmasının mümkün olmadığını, ancak gaflet halindeki fiillerinin yol açtığı malî borçları ödemesi gibi bazı hükümlerin sabit olacağını belirtmiştir (*el-Müstasfâ*, I, 84). Fahreddin er-Râzî de gafilin mükellef tutulmasının câiz görülmediğini, "Sorumluluk üç kişiden kaldırıldı" (Buhârî, "Hudûd", 66; İbn Mâce, "Talak", 15; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 17) hadisi yanında bir şeyi yapmanın onu bilme şartına bağlı olduğu, bilmenin bulunmadığı bir durumda yapmanın emredilmesinin güç yetirilemeyecek bir şeyle mükellef tutma olduğu gerekçesiyle açıklar. Sübkî ise güç yetirilemeyecek bir şeyle mükellef tutmayı câiz görüp görmemenin bu hususta bir önemi olmadığını, usulcülerin, emre muhatap olan kişinin hitabı anlamasının veya anlayacak durumda olmasının teklifin şartı olduğunda ittifak ettiklerini, gafilin ise bu şartın eksikliği yüzünden mükellef sayılmadığını belirtmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "ğfl" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ğfl" md.; Buhârî, "Büyü", 48, "Hudûd", 66; Müslim, "Büyü", 48; İbn Mâce, "Ahkâm", 24, "Talak", 15; Ebû Dâvûd, "Büyü", 66, "Hudûd", 17; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an* (Kamhâvî), II, 212; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, I, 84; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 249-251; Kâdîhân, *Fetâvâ*, III, 637 vd.; Fahreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl*, I/2, s. 437-447; İbn Kudâme, *el-Muḡnî*, IV, 505; Sirâceddin el-Urmevî, *el-Taḥşîl mine'l-maḥşûl* (nşr. Abdülhamîd Ali Ebû Züneyd), Beyrut 1408/1988, I, 330-331; Beyzâvî, *Minhâcü'l-vüṣûl* (nşr. Semîre Tâhâ el-Meczûb), Beyrut 1405/1985, s. 27; İbn Cüzey, *Şavâni'nü'l-ahkâmî's-şer'iyye*, Kahire 1985, s. 332; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muwaḳḳi'in*, IV, 82; Sübkî, *el-İbhâc*, I, 154-155; Bâber-tî, *İnâye* (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ḳadır* (Bulak) içinde), VIII, 191; Bezzâzî, *Fetâvâ*, V, 228; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ḳadır* (Bulak), VIII, 191-192, 200-201; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, V, 60; İbrâhîm el-Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, İstanbul 1309, s. 154; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), VI, 147; Abdurrahman Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-ehur*, İstanbul 1328 — Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), II, 438, 441-442; M. Ebû Zehre, *el-Aḥvâlü's-şahşiyye*, Kahire 1377/1957, s. 464; M. Yûsuf Mûsâ, *Ahkâmü'l-ahvâlî's-şahşiyye*, Kahire 1958, s. 429-430; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 193; M. Mustafa Şelebî, *el-Medḫal fi't-Ta'rif bi'l-fikhi'l-İslâmî*, Beyrut 1403/1983, s. 507; Ali Muhyiddin el-Karadâgî, *Meḳde'ü'r-rızâ fi'l-ukûd*, Beyrut 1406/1985, I, 330-342; Hüseyin Halef el-Cebûrî, *Avârîzü'l-ehliyye inde'l-uṣûliyyîn*, Mekke 1408/1988, s. 222-229; "Gaflet", *Mu.F.*, XXXI, 260-261.

H. YUNUS APAYDIN

GAFLET

(الغفلة)

Hadis râvisinin zabt sıfatını yok eden kusurlardan biri.

Gaflet sözlükte "unutmak, farkına varmamak, terketmek; dalgınlık, ihmal" anlamlarına gelir. Zühul, sehiv ve nisyan kelimeleri de bazı mâna farklılıklarına rağmen gafletle eş anlamda kullanılır. Bir hadis terimi olarak gaflet, râvinin ezberleyerek veya yazarak hocasından aldığı hadisi dikkatsizlik yahut dalgınlık sebebiyle hatalı rivayet etmesidir. Hadiste görülen bu tür yanlışlara "galat" denir. Gaflet hastalık, cehalet veya fizikî şartların elverişsizliği gibi râvinin elinde olmayan sebeplerden veya ihmalkârlık, gevşeklik ve dikkatsizlik gibi irade dahilindeki tutumlarından kaynaklanabilir.

İnsan gafletten tamamen uzak değildir. Bundan dolayı Abdullah b. Mübârek, "Yanlışlık yapmaktan kim kurtulabilir ki?" demiş; Yahyâ b. Maîn de, "Ben hadis rivayet edip de hata edene değil hata etmeyene şaşarım" sözüyle bu gerçeği ifade etmiştir. Bu durumu göz önüne alan hadis tenkitçileri, dikkatli bir hadis râvisinde bile bulunabilecek ölçüde gafletli müsamaha ile karşılaşmışlar, bir cerh sebebi olarak râvinin zabt sıfatını yok eden gafletin belli bir derecenin üstündeki gaflet olduğunu söylemişlerdir. Gaflet sebebiyle cerhettikleri râvilerin gafletteki aşırılık durumunu belirtmek için de "fartu'l-gafle, fuḥşu'l-gafle, kesretü'l-gafle" tabirlerini kullanmışlardır. Ancak râvide aranan dikkat ölçüsünün tesbitinde tenkitçiler arasında farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bir râvide görülen gafletin müsamaha sınırları içinde olup olmadığı, onun rivayetlerinin aynı konuda güvenilir râvilerin rivayetleriyle bir araya getirilip mukeyse edilmesi sonucunda anlaşılabilir. Bir râvinin rivayet ettiği hadisler, aynı hadislerin başka râvilerce yapılan nakillerine mâkul görülemeyecek şekilde aykırı olmuş ve bu aykırılık tekerrür etmişse o râvi ilmî güvenilirliğini kaybeder ve mecruh sayılır. Güvenilir bir râvinin, yine güvenilir olan başka bir râvi tarafından yapılan rivayete aykırı rivayette bulunması her zaman gaflet sebebi olmayabilir. Zira aykırı gibi görünen rivayet diğesinde bulunmayan bir farklılığı ihtiva edebilir. Sikanın rivayetinde görülen ilâvenin makbul olup olmadığı hususu

hadis usulünde ayrıca ele alınmıştır (bk. ZİYÂDETÜ's-SİKA).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "ğfi" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 724; II, 1436-1437; Hatîb, *el-Kifâye* (nşr. Muhammed el-Hâfîz et-Ticânî), Kahire 1972, s. 233-234; İbnü's-Salâh, *Muḥaddime*, Beyrut 1398/1978, s. 50, 57, 87-103; İbn Hacer, *Hadîs İstılahları Hakkında Nuhbetü'l-fiker Şerhi* (trc. Talât Koçyiğit), Ankara 1971, s. 69-71, 95; Sehâvî, *Fethu'l-muğîş*, Kahire 1388/1968, I, 279-280, 328-333; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, Kahire 1385/1966, I, 339-340; Radyıyüddin İbnü'l-Hanbelî, *Kafvü'l-eşer fî şafvi 'ulûmî'l-eşer* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1408, s. 74-77; Zafer Ahmed et-Tehânevî, *Ḳawâ'id fî 'ulûmî'l-hadîs*, Beyrut 1397/1977, s. 197-198; Talât Koçyiğit, *Hadîs İstılahları*, Ankara 1980, s. 76, 466-467.

SELAHADDİN POLAT

GAFÜR

(الغفور)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ*) biri.

Gafür kelimesi, sözlükte "örtmek, gizlemek, kirlenmekten korumak için bir şeyin üstünü örtmek" mânasındaki **gafr** (**gufrân**, **mağfîret**) kökünden sıfat olup "birinin kusurunu örten, suçunu bağışlayan" anlamına gelir. Râgîb el-İsfahânî, Allah'a nisbet edilen **gufrân** ve **mağfîret**i O'nun, kulunu azap görmekten koruması şeklinde mânalandırmıştır. Bu ise günahı bağışlamanın sonucunu gösteren (lâzîmî) bir anlam niteliği taşır. Aynı kökten gelen **istiğfâr** kelimesi kişinin, kusurunun bağışlanmasını Allah'tan talep etmesi anlamına gelir. Râgîb el-İsfahânî'ye göre bu talebin hem söz hem de fiil ile olması gerekir. Aksi halde **istiğfâr** kişiyi yalancı durumuna düşürür (*el-Müfredât*, "ğfr" md.). Bu açıdan bakıldığında **istiğfâr**ın "Allah'a dönüş" mânasına gelen "tevbe" ile anlam yakınlığı içinde olduğu görülür.

Kur'an-ı Kerim'de **gafr** kökünden türemiş 234 kelime bulunmaktadır. Bunların beşi yine "affetmek, bağışlamak" mânasında olmak üzere insana nisbet edilmiştir. Altmış birini muhtelif fiil kalıplarının, diğerlerini de çeşitli sıfat ve isimlerin (**gâfir**, **gafûr**, **gaffâr**, **gufrân**, **mağfîret**) oluşturduğu toplam 187 kelime doğrudan Allah'a izâfe edilmiştir. Kırk iki kelime ise **istiğfâr** kavramı etrafında şekillenmiştir ki bunlar da sonuç itibarıyla Allah'ın **gafûr** ismine râcidir (bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ğfr" md.).

Allah'ın **gafûr** (**gaffâr**) oluşunu ifade eden 229 kelime, Kur'an-ı Kerim'in 29.

cüzünün sonlarında yer alan Müddessir süresinin nihayetine kadar (74/56) bazı kesintilerle birlikte ardarda devam eder. Kur'an'ın tamamı göz önünde bulundurulduğu takdirde **gufrân** kavramının yer almadığı sûreler hacim bakımından yüzde on üç civarında kalır. Bu kavramı içeren son sûredeki âyetin meâli ise şöyledir: "O çok bağışlayan (**gafûr**) ve çok severdir" (el-Burûc 85/14). Aslında **gafûr** isminin tecelli etmesi, yani fiilî bir sıfat olarak fonksiyoner olması insanların günah işlemeleri ve bağışlanmalarını istemelerine bağlıdır. İslâmî anlayışta her insan selim bir fitratla ve günahsız olarak dünyaya geldiğine, ayrıca herkes kendi yaptığından sorumlu olacağına göre aslı günah yoktur. Şu halde **mağfîret** kavramının Kur'an-ı Kerim'de birçok defa tekrarlanmasının sebebi nedir? Bu noktada, insanı sürekli günah işleyen bir mücrim telakkî etmek yerine, onun Allah'a ulaşabilmesi için kazanması gereken kemal mertebeleri ve yetkinlik vasıflarında geri kalabileceği veya hatalı davranabileceği şeklinde bir yaklaşımı benimsemek ilgili âyetlerin genel muhtevasına daha uygun düşmektedir.

Hadis literatüründe de **gufrân**la ilgili çok zengin rivayetler mevcuttur. A. J. Wensinck'in *el-Mu'cem*'inde yirmi dört sütünluk bir yer tutan bu rivayetlerde, kavramın sülâsî ve istif'âl kalıplarından birçok kelime ile muhtelif dua şekilleri, belirli davranışlar için **gufrân** müjdeleri yer alır ("ğfr" md.).

Esmâ-i hüsnânın zikredildiği İbn Mâce ile ("Du'â", 10) Tirmizî ("Da'avât", 82) rivayetlerinde **gaffâr** ve **gafûr** isimleri, Kur'an'da da bunlarla birlikte **gâfir** (el-A'râf 7/155; Gâfir 40/3) ismi yer almaktadır. Bu üç isimden **gaffâr** ile **gafûr** sigaları mübalağa ifade etmektedir. **Gâfir** "hata ve kusurları örten, günahkârı dünyada da âhirette de cezalandırmayan, onun iç yüzünü insanlara bildirmeyen" anlamına gelir. Her üç isimde de ortak olan bu temel muhtevanın günahkârın teşhir ve ilân edilmemesiyle ilgili kısmı, Buhârî ve Müslim'in de dahil bulunduğu muhaddisler grubunda nakledilen bir hadiste açıklığa kavuşturulmuştur. Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen bu hadise göre, âhiret gününde Cenâb-ı Hak mümin kulunu kimsenin görmeyeceği bir şekilde kendisine yaklaşıracak, günahlarını bir bir hatırlatarak ikrar ettirecek, öyle ki kul artık mahvolduğuna hükmedecek; fakat Allah, "Ben onları dünyada gizlediğim gibi bu-

gün de bağışlıyorum" diyecek ve bu mümine sadece sevap defteri verilecektir (*Müsned*, II, 74; Buhârî, "Mezâlim", 2, "Edeb", 60; Müslim, "Tevbe", 52; İbn Mâce, "Muḥaddime", 13).

Kur'an-ı Kerim'de beş yerde geçen **gaffâr** ismiyle doksan bir yerde geçen **gafûr** isminin her biri mübalağa ifade etmekle birlikte aralarında ne gibi bir farkın bulunduğu hususu ilk dönemlerden itibaren âlimleri düşündürmüştür. Meşhur nahiv ve lugat âlimi Zeccâc, her iki kelimenin aynı mânada mübalağa ifade ettiğini, tekrarı ise zât-ı ilâhiyyeye ait sıfatlardaki nihaî yetkinliği bildiren bir tekit niteliği taşıdığını söylemekle belki en isabetli hükmü vermiştir (*Tefsîru esmâ'illâhî'l-hüsnâ*, s. 46). Bununla birlikte Zeccâc, başkasından naklen **gaffâr**ın "günahları dünyada örten", **gafûr**ın ise "âhirette bağışlayan" anlamlarına gelebileceğini kaydetmiştir (a.g.e., s. 47). Ebû Süleyman el-Hattâbî de tereddütlü görünmekle birlikte bu yorumu benimsemiştir (*Şe'nü'd-du'â*, s. 65). Abdülkerim el-Kuşeyrî, **gaffâr**ın daha çok mübalağa ifade ettiğini söyledikten sonra asıl **mağfîret**in kulun tövbesi ve itaatıyla değil ilâhî lutufla gerçekleştiğini kaydetmiştir. Ancak Kur'an'da yer alan **mağfîret** âyetlerinin çok defa tövbeyi ve iyi davranışları şart koştuğu görülmektedir. Her ne kadar Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, genellikle benimsendiği gibi, **gaffâr**ın **gafûr**a nisbetle daha çok mübalağa ifade ettiğini ileri sürmekteyse de (*el-Emedü'l-aḳşâ*, vr. 116^b) Hattâbî'de görülen bir işaretin Gazzâlî tarafından geliştirilen şekli daha mâkul görünmektedir. Buna göre her bir ismin kendine has bir mânâ zenginliği mevcut olup **gaffâr** tekrarlanan hata ve kusurları, **gafûr** ise her nevi günahı bağışlamayı ifade etmektedir. Öyle ki sadece bir çeşit günahı bağışlayana **gafûr** denmeyeceği gibi bütün günahları kapsayabilecek bir defa affeden için **gaffâr** ismi kullanılmaz. Ancak Kur'an'da açıkça belirtildiği üzere (en-Nisâ 4/48, 116) şirk ve inkârın bağışlanması söz konusu değildir.

Gaffâr, Kur'an-ı Kerim'de yer aldığı beş âyetin üçünde "yenilmeyen yegâne galip" anlamındaki "azîz" ismiyle birlikte tekrarlanmış ve bu zâtî isim sayesinde muhtevastaki süreklilik anlamı zenginlik kazanmıştır. "İyi biliniz ki O azîzdir ve çok bağışlayandır" (ez-Zümer 39/5) ifadesi, Allah'ın bağışlamanın yarar sağlamak veya bir zararı bertaraf et-